

კომერციული ბანკის ზედამხედველობის პრინციპების დამკვიდრების თავისებურებები საერთაშორისო სტანდარტით

კომერციული ბანკები, ისევე როგორც სამეურნეო ურთიერთობის სხვა სუბიექტები, საკუთარი კომერციული და სამეურნეო საქმიანობის უზრუნველყოფისათვის ფულადი სახსრების, ანუ რესურსების გარკვეულ რაოდენობას უნდა ფლობდნენ. ეკონომიკის განვითარების თანამეგობრობე პირობებში რესურსების ფორმირების პრობლემას პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება.

ასეთი მდგომარეობა იმით არის გამოწვეული, რომ ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლით, სახელმწიფოს მხრიდან საბანკო საქმეზე მონოპოლიის ლიკვიდაციით, ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბებით საბანკო რესურსების თავისებურებებმაც არსებითი ცვლილებები განიცადეს. აღნიშნული განიმარტება შემდეგი გარემოებებით: უპირველეს ყოვლისა, მნიშვნელოვნად შეიკვეცა საბანკო რესურსების საერთო სახელმწიფოებრივი ფონდი, ხოლო მისი ფუნქციონირების სფერო საბანკო სისტემის პირველ რგოლში – საქართველოს ეროვნულ (ცენტრალურ) ბანკშია თავმოყრილი. მეორე მხრივ, სხვადასხვა ფორმის საკუთრების ორგანიზაციების წარმოშობა დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების ახალი მესაკუთრეების ჩამოყალიბებას ნიშნავს. აღნიშნული

მესაკუთრეები ფულადი სახსრების შენახვის ადგილსა და ხერხებს დამოუკიდებლად განსაზღვრავენ, რაც ხელს უწყობს ფულადი ურთიერთობის ორგანულად შემავალი საკრედიტო რესურსების შექმნას.

გარდა აღნიშნულისა, ბანკების საქმიანობის მასშტაბები, რაც მისი აქტიური ოპერაციების ობიექტით განისაზღვრება, დამოუკიდებელია მათ განკარგულებაში არსებული რესურსების ერთობლივ ჯამზე და განსაკუთრებით მოზიდული სახსრების თანხებზე და ასეთი მდგომარეობა ბანკებს შორის კონკურენტულ ბრძოლას ამწვავებს.

საკრედიტო რესურსების ბაზისთან ერთდროულად ფასიანი ქაღალდების ბაზისიც იწყებს ფუნქციონირებას, სადაც ბანკები გამოდიან საკუთარი რესურსების გამყიდველებად ან სახელმწიფო და კორპორაციული ფასიანი ქაღალდების მყიდველებად. სადაზღვევო, ფინანსური და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების არსებობა კი ააქტიურებს საკრედიტო რესურსების ბაზარზე კონკურენტულ ბრძოლას და ამწვავებს ბანკების მიერ დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულირების პრობლემას.

ბაზელის შეთანხმება. საერთაშორისო საფინანსო ორგანოებში (საერ-

თაშორისო ანგარიშსწორების ბანკი) 80-იანი წლების მეორე ნახევარში საბანკო კაპიტალის შეფასების მეთოდოლოგიის საკითხი განსჯის საგანი გახდა. მიზანი კაპიტალის საკმარისობის საერთო კრიტერიუმების შემუშავებაში მდგომარეობდა, რომელიც ყველა ბანკებისათვის, მათი ქვეყნიური კუთვნილების დამოუკიდებლად იქნებოდა მისაღები. 1988 წლის ივლისში საბანკო რეგულირებისა და ზედამხედველობის **ბაზელის კომიტეტის** ეგიდის ქვეშ შემუშავებული იქნა კაპიტალის გაანგარიშებისა და კაპიტალის სტანდარტების საერთაშორისო უნიფიკაციის შესახებ შეთანხმება, რომელმაც პრაქტიკაში ბანკის კაპიტალის **საკმარისობის ნორმატივი** შემოიტანა და რომელიც ჩვეულებრივად **კუკის კოეფიციენტის** სახით არის ცნობილი. შეთანხმება ძალაში 1993 წლიდან შევიდა და იგი მრავალი ქვეყნის ცენტრალური ბანკის მიერ საბაზო ორიენტირის სახით დღესაც გამოყენებაშია. ნორმატივის თავისებურებას წარმოადგენს ის, რომ იგი მხოლოდ საერთაშორისო ბანკებზე, ანუ ისეთ ბანკებზე ვრცელდება, რომელთაც უცხოეთში ფილიალები, შვილობილი ან ერთობლივი ბანკები გააჩნიათ.

კუკის კოეფიციენტი (კკ) მინიმალურ თანაფარდობას ადგენს ბანკის კაპიტალსა და მის საბალანსო და გარესაბალანსო აქტივებს შორის, რომლებიც რისკის ხარისხის მიხედვით არის შეწონილი. შესაბამისი ნორმების თანახმად, რომლებიც შეიძლება ცალკეული ქვეყნების მიხედვით განსხვავდებოდეს, მაგრამ ამასთან გარკვეული ლოგიკა უნდა იყოს დაცული. კოეფიციენტი, რომელიც 8%-ის ღირსეუა დადგენილი, მასში (საყ-

რდენი, ანუ ძირითადი კაპიტალი როგორც მინიმუმი ნახევარის ტოლი უნდა იყოს). კუკის კოეფიციენტი გაიანგარიშება ფორმულით:

$$kk = \frac{\text{banki s sayr deni da danat ebi Ti kapitali}}{\text{sabal anso da gar esabal anso aqti vebi}} = 8\%$$

ბანკის საკუთარი კაპიტალი მოიცავს ორ ელემენტს: საყრდენი (ძირითადი) და დამატებით კაპიტალს. მათი საკმარისობის გასაანგარიშებლად აქტივებისა და გარესაბალანსო ვალდებულებების შეწონვა (და არა ბალანსის საერთო ჯამის გამოყენება) იქნა მიღებული. ასეთი მიდგომა გარესაბალანსო ოპერაციების მართვის უზრუნველყოფას და სუსტ რისკიან აქტივებში დაბანდების სტიმულირებას ახორციელებს. ბაზელის შეთანხმებამ თავისი არსით, საკრედიტო და ქვეყნიური რისკების შეფასების სტანდარტიზირება მოახდინა. რაც შეეხება რისკებს, რომლებიც საპროცენტო განაკვეთებთან და საბაზრო რისკთან არის დაკავშირებული, ისინი აღნიშნული მეთოდის ჩარჩოებში 1977 წლამდე რეგულირებას არ ექვემდებარებოდა.

1977 წელს ბაზელის კომიტეტის მიერ კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის გაანგარიშებასთან დაკავშირებით, საბაზრო რისკების გათვალისწინებით შესაბამისი რეკომენდაციები იქნა შემუშავებული. საკრედიტო რისკის განსაზღვრისათვის ყველა აქტივების შეწონვა ხორციელდება რისკის დადგენილ კოეფიციენტის შესაბამისად. ყველაზე დიდ სიმწეულს იწვევს გარესაბალანსო ანგარიშებზე აღსარიცხი ოპერაციების შეფასების საკითხი. აღნიშნული დაკავშირებულია თითოეულ ქვეყანაში მათი ნაირსახეობით (განსახვავებით) და

ზოგჯერ უმნიშვნელო მოცულობითაც. თითოეულ ქვეყანას რისკების ინტერპრეტაციაში და ბაზელის კომიტეტის რეკომენდაციების გამოყენებაში გარკვეული თავისუფლება გააჩნია. ამასთან ერთად აღნიშნული რეკომენდაციების თანახმად, სპეციალური საკონვერსიო კოეფიციენტის გამოყენებით ყველა გარესაბალანსო ვალდებულებების ექვივალენტურ საკრედიტო რისკში კონვერსია არის საჭირო (აუცილებელი). მიღებული შედეგები შემდგომ შეიწონება, ისევე როგორც ეს საბალანსო ოპერაციების შემთხვევაშია გათვალისწინებული, რაც მრავალ ბანკს ახალი ფინანსური ინსტრუმენტების დანერგვის მეშვეობით აქტივების რისკიანი სახეობების ბალანსის გარეთ გატანის პრაქტიკის გამოყენების შესაძლებლობას არ აძლევს. სწორედ ასეთი სახით მიიღწევა ბანკის ყველა აქტივების მიხედვით ერთობლივი რისკის ერთგვაროვანი შეფასების განხორციელება.

კაპიტალის შეფასების ბაზელის სისტემამ დიდი გავრცელება მიიღო. ასე მაგალითად, ევროკავშირის ჩარჩოებში მოქმედებს გადახდისუნარიანობის ერთიანი კოეფიციენტი, რომელიც კუკის კოეფიციენტის ანალოგიურია, იგი საკრედიტო-ინსტიტუტების მთლიან სისტემაზე ვრცელდება, და არა მხოლოდ მსხვილ საერთაშორისო ბანკებზე.

ბაზელის შეთანხმების შესაბამისად ბანკის კაპიტალი ორ დონედ იყოფა: კაპიტალი I და კაპიტალი II.

კაპიტალი I (ძირითადი) დონე მოიცავს: ჩვეულებრივ აქციებს, გაუნაწილებელ მოგებას (რომელიც დივიდენდების დაგროვებას არ ითვალისწინებს), უვადო პრივილეგირებული აქციები, აგრეთვე კონსოლი-

დირებული შვილობილი კომპანიების აქციების არასაკონტროლო პაკეტი მინუს არახელშეუხებადი (არამატერიალური) ძირითადი კაპიტალი. ბანკებისათვის ნებადართულია ბალანსში ის ხელშეუხებადი ძირითადი კაპიტალიც ასახონ, რომელიც ბანკის ან არასაბანკო ფირმის ნაღდ ფულზე შემენის შემთხვევაში წარმოიშობა. ახალი საერთაშორისო სტანდარტები ითვალისწინებენ, რომ ბანკის ძირითადი კაპიტალის მინიმალურად საჭირო მოცულობის განსაზღვრისას ერთობლივი კაპიტალის მოცულობიდან გამოქვითული უნდა იქნას მისი ხელშეუხებადი კაპიტალი.

კაპიტალი II (დამატებითი) დონე მოიცავს: რეზერვებს აქტიური ოპერაციების მიხედვით, საერთო დანაკარგებზე და სესხების მიხედვით ზარალის დაფარვაზე, ვადიან პრივილეგირებულ აქციებს, სუბორდინირებულ ვალს.

ახალი საერთაშორისო კაპიტალური სტანდარტები უშვებენ, რომ ხუთი წლის დაფარვის საწყისი საშუალო ვადიანი სუბორდინირებული უვადო ვალდებულებები საჭირო დამატებითი კაპიტალის წყაროდ ითვლებოდეს. მაგრამ დამატებითი კაპიტალის არც ერთი ფორმა არ შეიძლება ძირითადი კაპიტალის 50%-ზე მეტს შეადგენდეს. 1992 წლის შემდეგ კრედიტებისა და არენდისაგან ზარალის დაფარვაზე დასაშვები რეზერვები ასევე დამატებითი კაპიტალის ნაწილად ითვლებოდეს იმ პირობებისას, რომ საერთო (არა განსაკუთრებულ) რეზერვებს წარმოადგენენ და ისინი ბანკების რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების 1,25%-ზე მეტს არ შეადგენენ.

უნდა აღინიშნოს, რომ კაპიტალი II-ის დონის კომპონენტები ბაზელის შეთანხმების ხელმომწერი მხარეების მიერ დამოუკიდებლად რეგულირდება, ამასთან კაპიტალი II -ის დონე არ შეიძლება კაპიტალი I -ის დონის 100%-ზე მეტი იყოს. კაპიტალი II -ის დონეში შემავალი რეზერვები სესხების დაუბრუნებლობის შემთხვევაზე 1992 წლიდან რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებისაგან 1,25%-ით არის შეზღუდული, ხოლო მეორადი ვალების დაფარვის ვადის დადგომის შესაბამისად ამორტიზაციას ქვემდებარე საშუალოვადიანი პრივილეგირებული აქციების ჯამური სიდიდე, არ შეიძლება კაპიტალი I-ის დონის 50%-ზე მეტი იყოს. კაპიტალი II -ის დონის სხვა კომპონენტებს შეზღუდვები არ გააჩნიათ, ხოლო დადგენილი ნორმატივების გარეთ არსებული ყველა თანხები დასაშვებია, მაგრამ კაპიტალის სახით არ ჩაითვლება.

კაპიტალისადმი ახალი შეთანხმებული მოთხოვნები, რომლებიც ძალაში 1992 წლის 31 დეკემბერს შევიდა, იყო შემდეგი:

კაპიტალი I-ის დონის თანაფარდობა რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებისა და გარესაბალანსო ოპერაციების ჯამთან უნდა იყოს არანაკლები 4%-ისა (გარდამავალ პერიოდში 3,65%);

ერთობლივი კაპიტალის (ანუ კაპიტალი I და II -ის დონეების ჯამი) თანაფარდობა რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებისა და გარესაბალანსო ოპერაციების ჯამთან უნდა იყოს არანაკლები 8%-ისა (გარდამავალ პერიოდში 7,25%).

ბაზელის კომიტეტის მიერ კაპიტალის საკმარისობის განსაზღვრისადმი შემოთავაზებული მიდგომა

ფლობდა შემდეგ ძირითად ღირსებებს:

ბანკის «რეალური» კაპიტალის მახასიათებელი იყო;

ბანკის სტრატეგიის გადასინჯვისა და მინიმალური კაპიტალის პირობებში კრედიტების ზედმეტად გაზრდისაგან თავშეკავებას უწყობდა ხელს, ამასთან უპირატესობა ეძლეოდა არა საკრედიტო პორტფელის მოცულობას, არამედ მის ხარისხს;

ბანკის საქმიანობის არარისკიანი წილის გადიდებას უწყობდა ხელს;

ბანკების საქმიანობის რეგლამენტაციის შემცირებასთან მიმართებაში წახალისებოდა, ვინაიდან სწორედ მასში ვლინდება თვითრეგულირების ძირითადი ელემენტები;

გარესაბალანსო ვალდებულებების მიხედვით რისკების აღრიცხვის შესაძლებლობას იძლეოდა.

ბანკის კაპიტალის საკმარისობის გაანგარიშების შემოთავაზებულ მეთოდს ღირსებებთან ერთად რიგი არსებითი ნაკლოვანებებიც გააჩნდა, კერძოდ:

დონეების მიხედვით კაპიტალის ელემენტების განსაზღვრაში საკმარისი სიზუსტის არარსებობა, რამაც ცალკეული ბანკების მხრიდან კაპიტალისადმი მოთხოვნილებების შერბილება გამოიწვია;

აქტივების რისკის ხარისხის მიხედვით არასაკმარისი დაწვრილებით დიფერენციაცია;

რეზერვებისადმი ოპერაციების ცალკეული სახეობების მიხედვით მოთხოვნების შემცირება;

კაპიტალის საკმარისობის შეფასებისას მხოლოდ საკრედიტო რისკზე ორიენტაცია;

კაპიტალის მოცულობის საბაზრო და პროცენტული რისკებისაგან და-

მოკიდებულების არ არსებობა, რომელთაც ბანკის საქმიანობაზე ძალიან მნიშვნელოვანი ზეგავლენა გააჩნია.

ბანკის კაპიტალის საკმარისობის პროცენტული და საბაზრო რისკების გათვალისწინებით გაანგარიშების მიზნით 1997 წლის ივლისში კაპიტალის დონისადმი მოთხოვნების შესახებ შეთანხმებასთან მიმართებაში შესწორებები იყო მიღებული. აღნიშნული შესწორებების შესაბამისად, საბანკო ზედამხედველობის ორგანოების მიერ დადგენილ ვადებში ბანკებს უნდა განესაზღვრათ საბაზრო რისკები და საკრედიტო რისკებთან დამატებით საბაზრო რისკების გათვალისწინებითაც კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის კორექტირება მოეხდინათ. საბაზრო რისკი – არის საბაზრო ფასების დონის ცვლილებით გამოწვეული საბალანსო და გარესაბალანსო პოზიციების მიხედვით ზარალის წარმოშობის რისკი.

მოცემული მოთხოვნა ვრცელდება ბოდა შემდეგი სახის რისკებზე:

- სავალდებულო ინსტრუმენტებთან დაკავშირებულ რისკებს, რომლებიც პროცენტულ განაკვეთებზე და სავაჭრო ოპერაციების პორტფელში წილობრივ ინსტრუმენტებზეა დაფუძნებული;
- სავალუტო და სავაჭრო რისკი (ყიდვა-გაყიდვა ძვირფასი ლითონების) ბანკის ყველა ოპერაციების მიხედვით.

ამრიგად, 1988 წლისათვის შემუშავებული კაპიტალის სტანდარტის შესახებ და შემდგომში 1997 წელს შევსებული ერთიანი შეთანხმება, რომელიც **ბაზელი I**-ის სახით არის ცნობილი, კაპიტალის შევსებას ითვალისწინებდა კაპიტალისა და რისკის მი-

ხედვით შეწონილი აქტივების სიდიდეების შედარებიდან გამომდინარე.

აღნიშნული შეთანხმების მიხედვით იყო ეროვნული საბანკო სისტემების სტაბილურობის განმტკიცება და ბანკებისათვის ერთიანი «თამაშის წესების» შექმნა, რის საფუძველზეც:

განხორციელდა კაპიტალის წილის ზრდის უზრუნველყოფა (1988 წლიდან 1996 წლამდე, ანუ რვა წლის განმავლობაში საშუალოდ 1,2-ჯერ);

კაპიტალის გაზრდა მიღწეული იყო მისი გაზრდით ეკონომიკური ზრდის პერიოდში და რისკიანი აქტივების სიდიდის შემცირებით (ვარდნის პერიოდებში);

კაპიტალის სტანდარტის დადგენამ ბანკების სტიმულირება მაღალრისკიანი დაბანდებებისაკენ ვერ მოახდინა;

ბანკებმა ხელშეკრულებით დაკისრებული შეზღუდვებიდან თავის არიდების მიზნით სხვადასხვა სახის კაპიტალური არბიტრაჟის გამოყენება დაიწყეს.

საბანკო რეგულირებაში თანამედროვე ტენდენციებმა (მოქნილობა, სიზუსტის ამაღლება, რეგულირების დეფორმალიზაცია) კაპიტალის შეფასების სტანდარტების ცვლილების საჭიროება განაპირობეს, რაც 2000 წელს იქნა გაკეთებული, როდესაც ბაზელის კომიტეტმა კაპიტალის საკმარისობის შეფასების ახალი სისტემა მოიწონა (**ბაზელი II**). აღნიშნული სისტემა საბანკო საქმის სფეროში ახალი სტანდარტების დაცვის მიზნით იყო შემუშავებული. იგი კაპიტალის შეფასებისადმი სხვადასხვა მიდგომებს (სტანდარტიზირებულ, საგარეო და შიდა რეიტინგებს – IRB) მოიცავდა და საკრედიტო ორგანიზაციების რისკების დონის უფრო სრულად და

ზუსტად გათვალისწინების საჭიროებაზე ახდენდა მარეგულირებელი ორგანოების ყურადღების აქცენტირებას (მიმდინარეობს ახალი საზედამხედველო პრინციპების – ბაზელი III-ის შემუშავება, რასაც ჩვენ ქვემოთ უფრო კონკრეტულად განვიხილავთ.

შეფასების ახალი სისტემა (ბაზელი II) მეთოდოლოგიური და საზედამხედველო თვალსაზრისით, მისი შემუშავების ხასიათისა და ხარისხის გათვალისწინებით, კაპიტალის საკმარისობის შეფასების მოქმედი პრაქტიკის რეფორმირების ორიენტირია და იგი განპირობებულია იმით, რომ:

თანამედროვე პირობებში მზარდი საბანკო ბიზნესის სირთულე და კომპლექსურობა საზედამხედველო ორგანოებიდან კაპიტალის საკმარისობის შეფასების სისტემის შესაბამის კორექტირებას საჭიროებს;

აღნიშნულ პირობებში მოქმედების ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს კაპიტალის შეფასებისათვის გამოსაყენებელი მოდელების რაოდენობის გაფართოება;

ახალი მოდელების დანერგვა მათ თეორიულ და პრაქტიკულ დასაბუთებაზეა დამოკიდებული.

საერთაშორისო სტანდარტებით ბანკის საწესდებო კაპიტალის მინიმალური სიდიდე 1999 წლის 1 იანვრიდან 5 მლნ ევროს ექვივალენტურ თანხაში დადგინდა, რის საფუძველზეც საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2003 წლის 23 დეკემბრის ბრძანება #297-ის საფუძველზე საბანკო საქმიანობის ლიცენზირების მამიებელი კომერციული ბანკებისათვის და უცხოური კომერციული ბანკების ფილიალებისათვის საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალური ოდენობა 12 მლნ ლარით განისა-

ზღვრა, რაც მიახლოებით 5 მლნ ევროს ტოლია.

კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის გაანგარიშება თანამედროვე პირობებში ხორციელდება შემდეგი თანმიმდევრობით:

განისაზღვრება კაპიტალის აბსოლუტური სიდიდე;

გაიანგარიშება საბალანსო ანგარიშებზე არსებული აქტივების მიხედვით საკრედიტო რისკის სიდიდე, (აქტივები შეიწონება რისკის ხარისხის მიხედვით);

განისაზღვრება საკრედიტო რისკის სიდიდე საკრედიტო ხასიათის პირობითი ვალდებულებების მიხედვით;

გაიანგარიშება საკრედიტო რისკის სიდიდე ვადიანი გარიგებების მიხედვით;

გაიანგარიშება საბაზრო რისკის სიდიდე.

კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივი (H_1) გაიანგარიშება შემდეგი ფორმულით:

$$H_1 = K : [K_{ri}(A_i - r_{si}) + B_{მოთ} + მთ.შ.წ. + კრ.გბ + კრ.ვდ + რ.გ.გ - სრ)] \times 100\%,$$

სადაც, K – არის კაპიტალის ჯამი;

K_{ri} – არის რისკის კოეფიციენტი i -აქტივის;

A_i – ბანკის i -აქტივი;

r_{si} – რეზერვის სიდიდე სესხების მიხედვით შესაძლო დანაკარგებზე;

$B_{მოთ}$ – ბანკის მოთხოვნები კონტრაგენტისადმი გარიგებების უკუ (ვადიანი) გამოსყიდვასთან მიმართებაში;

მთ.შ.წ. – მოთხოვნილებების რისკის დონის მიხედვით შეწონილი თანხა

კრ.გბ – საკრედიტო რისკის სიდიდე, რომლების გარესაბალანსო ანგარიშებზეა ასახული;

კრ.ვდ – საკრედიტო რისკის სიდიდე ვადიანი გარიგებების მიხედვით

რ.გ.გ – რეზერვი ვადიანი გარიგებების მიხედვით;

სრ – საბაზრო რისკების სიდიდე.

ბანკის საკუთარი კაპიტალის სიდიდე გაიანგარიშება როგორც ძირითადი და დამატებითი კაპიტალის ჯამი, ძირითადი კაპიტალი განისაზღვრება როგორც ჯამი: საწესდებო კაპიტალის ჩვეულებრივი აქციების ფორმით; არაკუმულაციური პრივილეგირებული აქციებისა და პრივილეგირებული აქციები; საწესდებო კაპიტალის მთლიანი თანხის; საემისიო შემოსავლის; სარეზერვო ფონდის, დაგროვების ფონდის ნაწილი და სხვა ფონდების, რომლებიც გასული და მიმდინარე პერიოდის მოგებიდან არის შექმნილი. კორექტირებების შემდეგ მიღებული თანხა შეადგენს ძირითად კაპიტალს ან I დონის კაპიტალს.

დამატებითი კაპიტალი (კაპიტალი II დონის) მოიცავს შემდეგ ძირითად ელემენტებს:

ქონების ღირებულების ნაზარდი გადაფასების ხარჯზე;

მიმდინარე წელს ფორმირებული ფონდების ნაწილი, რომელიც აუდიტორების მიერ არ არის დადასტურებული;

მოგება მიმდინარე წლის, რომელიც აუდიტორების მიერ არ არის დადასტურებული;

სუბორდინირებული კრედიტი (დეპოზიტი) – ნარჩენი ღირებულებით;

საწესდებო კაპიტალის ნაწილი, რომელიც ქონების ღირებულების ნაზარდის კაპიტალიზაციის ხარჯზეა ფორმირებული გადაფასებისას;

პრივილეგირებული აქციების (კუმულაციურების ჩართვით) ნაწილი;

წინა წლების მოგება, რომლების აუდიტორების მიერ არ არის დადასტურებული.

კაპიტალი II-ის დონის თანხა მცირდება დამატებითი კაპიტალის წყაროებზე, რომელთა ფორმირებისათვის არასათანადო აქტივებია გამოყენებული.

ასეთი სახით გაანგარიშებული ძირითადი და დამატებითი კაპიტალის თანხები ჯამდება. ამასთან, დამატებითი კაპიტალის აბსოლუტური სიდიდე გაანგარიშებაში მიიღება თანხით, რომელიც ძირითად კაპიტალს არ აჭარბებს. თუ ძირითადი კაპიტალის სიდიდეს ნულოვანი ან უარყოფითი სიდიდე გააჩნია, მაშინ დამატებითი კაპიტალის წყაროები კაპიტალის გაანგარიშებაში არ ჩაირთვება.

საკუთარი კაპიტალის ერთობლივი თანხა საკმარისობის ნორმატივის გაანგარიშების მიზნით რიგ მაჩვენებლებზე კორექტირდება.

აქტივების რისკის მიხედვით შეწონილი თანხის ჯამის გაანგარიშებისას, ისინი დაბანდების რისკის ხარისხისა და ღირებულების ნაწილის შესაძლო დაკარგვის მიხედვით ხუთ ჯგუფად დაიყოფა. აქტივების შეწონვა ხორციელდება შესაბამის საბალანსო ანგარიშზე (ანგარიშებზე) ან მის ნაწილზე, შემცირებული მოცემული აქტივის მიხედვით შექმნილი რეზერვის თანხით შემცირებული, სახსრების ნაშთების გადამრავლებით რისკის კოეფიციენტზე, და გაყოფილი 100%-ზე. აქტივები, რომელთა მიხედვით საბაზრო რისკია გაანგა-

რიშებული, რისკის კოეფიციენტის არ შეიწონება.

რისკის ხარისხის შეწონილი აქტივების მიღებული თანხა გაიზრდება საკრედიტო ხასიათის პირობითი ვალდებულებების მიხედვით საკრედიტო რისკის სიდიდეზე და ვადიანი გარიგებებისა და საბაზრო რისკის სიდიდის მიხედვით საკრედიტო რისკის სიდიდეზე.

საკრედიტო რისკის სიდიდის საკრედიტო ხასიათის პირობით ვალდებულებების მიხედვით გაანგარიშებისათვის თითოეული ფინანსური ინსტრუმენტის შესაბამის კოეფიციენტებზე გადამრავლების გზით საკრედიტო ექვივალენტებამდე დაიყვანება. ამასთან, ფინანსური ინსტრუმენტები დაჯგუფებულია რისკის ხარისხის მიხედვით: მაღალი რისკიანი – 1; საშუალო რისკიანი – 0,5; დაბალი რისკიანი – 0,2; რისკის გარეშე – 0; რისკიანი აქტივები მიღებულ თანხაზე გაიზრდება.

მიმდინარე საკრედიტო რისკი თავისთავად ორმხრივ საკომპენსაციო შეთანხმებებში ჩართული გარიგებების მიხედვით ჩანაცვლების ღირებულების თანხას წარმოადგენს.

პოტენციური საკრედიტო რისკი განისაზღვრება როგორც ორმხრივი კომპენსაციური შეთანხმებებით იურიდიულად გაფორმებული გარიგებების მიხედვით რისკების ჯამი.

საბაზრო რისკის თანხა გაიანგარიშება აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ეროვნული ბანკის მიერ ჩამოყალიბებული დებულების შესაბამისად ფორმულით:

$$\text{sabazro riski} = 12,5 \times \left(\frac{\text{procent ul i riski}}{\text{riski}} + \frac{\text{safondo riski}}{\text{riski}} + \frac{\text{saval ut o riski}}{\text{riski}} \right).$$

კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივის (H₁) მინიმალურად დასაშვები რიცხობრივი მნიშვნელობა დგინდება საკუთარი კაპიტალის მნიშვნელობაზე დამოკიდებულებაში და იგი 5 მლნ. ევროს ექვივალენტიანი ბანკებისათვის 10-14%-ის ფარგლებშია დასაშვები.

საქართველოში ეროვნული ბანკის მიერ შემუშავებული ბანკის კაპიტალის საკმარისობის გაანგარიშების მეთოდიკა ბაზელის კომიტეტის რეკომენდაციებთან მაქსიმალურად არის მიახლოებული კომერციული ბანკების საქმიანობაზე ზედამხედველობის მიხედვით. ამასთან ერთად, 2000 წელს ბაზელის კომიტეტის მიერ ახალი მიდგომები იქნა შემოთავაზებული კაპიტალის ადექვატურობის შეფასებისა და ბანკების მიერ პრუდენციალური ნორმების დაცვაზე კონტროლის გაუმჯობესების პრობლემებთან მიმართებაში და დღეს კაპიტალის საკმარისობის კოეფიციენტის გაანგარიშება მოიცავს შემდეგ პარამეტრებს:

$$K = \frac{\text{sakredito kapitali}}{\text{sakredito riski} + \text{saoperacio riski} + \text{sabazro riski}} \geq 8\%$$

ამრიგად, გაანგარიშების ახალ მიდგომაში კაპიტალის საკმარისობის შეფასებისას გაანგარიშების ძირითადი პრინციპი შენარჩუნებულია, თუმცა ერთდროულად საზედამხედველო ორგანოების როლის გაძლიერებაზე და საბაზრო მექანიზმის ბანკების კაპიტალური ბაზის ფორმირების პროცესზე უფრო დიდი მნიშვნელობაა მიკუთვნებული.

რაც შეეხება ახალი ზედამხედველობის პრინციპების (ბაზელი III)

შემუშავების საკითხს, უნდა აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო საბანკო სექტორისათვის 2010 წელი ხასიათდებოდა რეალური ეკონომიკის მსოფლიო ფინანსური კრიზისის ზეგავლენიდან ეტაპობრივი გამოსვლით, კაპიტალური დაბანდების გლობალური დისბალანსის ტენდენციების განახლებით, ევროპაში სახელმწიფო საგარეო ვალის კრიზისის რისკის გაზრდითა და ფინანსური კრიზისის შედეგების გათვალისწინებით ახალი ზედამხედველობის პრინციპების (ბაზელი III) შემუშავებით.¹ ბაზელის კომიტეტის მიერ 2010 წლის 16 დეკემბერს გამოქვეყნებული **ბაზელი III-ის დოკუმენტი**² სწორედ ფინანსური კრიზისის შედეგებთან ბრძოლის გაანალიზებიდან გამომდინარე, რეგულირების არსებული საერთაშორისო ჩარჩოსა და რისკების მართვის პრაქტიკის რამდენიმე ფუნდამენტალურ ნაკლოვანებებზე მეტყველებს და იგი მსგავსი ხარვეზების აღმოფხვრისკენაა მიმართული. ბოლო გლობალური ფინანსური კრიზისისათვის დამახასიათებელი ზოგიერთი ნაკლოვანება, რომელთა გადაჭრის მცდელობას ბაზელი III წარმოადგენს, შემდეგში მდგომარეობს:³

¹ საქართველოს ეროვნული ბანკის წლიური ანგარიში – საერთაშორისო გარემო და საზედამხედველო რეფორმის ტენდენციები, 2010 წ. გვ. 60-68.

² BIS (2010) “Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems”, Basel committee on banking supervision Bank for International Settlements.

³ ბანკების ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის თავმჯდომარის მიმართვა –

ლიკვიდობის სუსტი მენეჯმენტი და არასაკმარისი ბუფერები;

საბანკო სისტემაში ლევერიჯის ჭარბი ზრდისა და სესხის დამტკიცების გამარტივებული პირობების კომბინაცია;

არასაკმარისი დონისა და ხარისხის საბანკო კაპიტალი;

მნიშვნელოვანი ხარვეზები კომერციულ მართვასთან, რისკების მენეჯმენტთან და ბაზრის გამჭვირვალობასთან დაკავშირებულ საკითხებში.

ბაზელი III არის **ბაზელი II**-ის უბრალო გაგრძელება ან მისი ჩანაცვლება კი არა, არამედ ბაზელი II-ისა და ბაზელი I-ის შემავსებელი ელემენტი, იგი ბანკებისა და საბანკო სექტორის გაძლიერებისკენაა მიმართული, იმისათვის, რომ ისინი უკეთესად იყვნენ მომზადებული შემდგომი კრიზისებისათვის მათი წყაროსა და მახასიათებლების მიუხედავად. იგი ამარტივებს და აძლიერებს კაპიტალის კოეფიციენტს და რეგულირების ჩარჩოში გვთავაზობს მაკროპრუდენციულ კომპონენტებს. მრავალრიცხოვანი სიახლეებიდან შესაძლებელია შემდეგი მნიშვნელოვანი კომპონენტების გამოყოფა:

კაპიტალის ხარისხის ზრდა, რომ შესაძლებელი იყოს მისი მეშვეობით ზარალის დაფარვა როგორც ფინანსური ინსტიტუტის საქმიანობის უწყვეტობის, ასევე მისი გაკოტრების პირობებში;

რისკების მართვის სფეროს გაფართოება, კერძოდ, კაპიტალის ბაზრებთან დაკავშირებული რისკები;

საბანკო ზედამხედველობის ახალი ჩარჩო. 27 იანვარი 2011 წ.

მინიმალური კაპიტალის კოეფიციენტის გაზრდა, რომელიც მოიცავს ჩვეულებრივი აქციების მინიმუმ 4,5 პროცენტიდან და კონსერვაციის ბუფერის მინიმუმ 2,5 პროცენტიან მაჩვენებელს (როგორც ზემოთ უკვე იყო აღნიშნული, კაპიტალი 1-ის დონის თანაფარდობა რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებისა და გარესაბალანსო ოპერაციების ჯამთან 4%-ის ტოლი და გარდამავალ პერიოდში 3,65% იყო დამტკიცებული);

საერთაშორისო ჰარმონიზირებული ლევერიჯის კოეფიციენტის შემოღება (3%), რომელიც რისკებზე დაფუძნებით შევსებულ კაპიტალთან ერთად მნიშვნელოვან როლს შეასრულებს ჭარბი საბალანსო და გარესაბალანსო ლევერიჯის არიდებაში;

ლიკვიდობის საერთაშორისო სტანდარტების შემუშავება და მოკლევადიანი ლიკვიდობის გადაფარვის კოეფიციენტისა და გრძელვადიანი წმინდა სტაბილური დაფინანსების კოეფიციენტების შემოღება;

ზედამხედველობის პროცესისა და საჯარო გამჭვირვალობის, შეფასების პრაქტიკის, სტრეს-ტესტირების, ლიკვიდობის რისკის მართვის, კორპორაციული მართვისა და საკომპენსაციო პრაქტიკის მეთოდოლოგიის გაუმჯობესებასთან ერთად სტანდარტების ზრდა;

კაპიტალის ბუფერის, მათ შორის, კაპიტალის კონსერვაციისა და ბიზნეს ციკლის საწინააღმდეგო ბუფერების განვითარება, რომელთა აკუმულირება _ აღმავლობის ფაზაში, ხოლო გამოყენება კი სტრესულ პერიოდში იქნება შესაძლებელი.

აღნიშნულ ახალ ჩარჩოს «დიდი ოცეულის» ქვეყნებში 2013 წელს ამოქმედებენ და იგი ეტაპობრივად

დაინერგება 2019 წლამდე. მიუხედავად გარდამავალი დებულებისა, ბაზელი III-ის დანერგვა საკმაოდ რთულ ამოცანად მიიჩნევა. პუბლიკაციების⁴ თანახმად, ბაზელი III მნიშვნელოვან გავლენას იქონიებს ევროპის საბანკო სექტორზე: «2013 წლისათვის ინდუსტრიას დასჭირდება დაახლოებით 1,1 ტრილიონი ევროს ოდენობის დამატებითი პირველადი კაპიტალი, 1,3 ტრილიონი ევროს ოდენობის მოკლევადიანი ლიკვიდობის უზრუნველყოფა და 2,3 ტრილიონი ევროს ოდენობის გრძელვადიანი დაფინანსება, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ სხვადასხვა შემადგენელ შემარბილებელ ფონისძიებებს». მსგავს გავლენას იქონიებს ბაზელი III შეერთებული შტატების საბანკო სექტორზეც ამავე პუბლიკაციის შეფასებით: «დამატებითი კაპიტალის საჭიროება დღეს ევროპასა და შეერთებულ შტატებში არსებული პირველადი კაპიტალის 60 პროცენტს უტოლდება, ხოლო დამატებითი ლიკვიდობის საჭიროება კი _ დღეისათვის არსებული მთლიანი მოკლევადიანი ლიკვიდობის 50%-ს». აღნიშნულის გათვალისწინებით, ბაზელი III-ის დანერგვამ შესაძლებელია მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიოს მსოფლიოს საბანკო სექტორში დღეს არსებულ ბიზნეს მოდელზე.

ჩამოთვლილ საკითხთა უმრავლესობა აქტუალურია საქართველოს საბანკო სისტემისათვისაც. ბაზელი III ითვალისწინებს რისკების ძლიერი მენეჯმენტისა და ზედამხედველობის

⁴ ნოემბერი, 2010 წ. _ ბაზელი III და საბანკო საქმე ევროპაში. მისი გავლენა, ბანკების შესაძლო რეაქცია და დანერგვასთან დაკავშირებული გამოწვევები.

პრაქტიკის გაძლიერებას. მნიშვნელოვანია აგრეთვე რეზერვების შექმნის ძლიერი მეთოდოლოგიის შემუშავება მოსალოდნელ და არა რეალიზებულ ზარალზე დაფუძნებით. შესაბამისად, საშუალოვადიან ამოცანას რისკებზე დაფუძნებული ზედამხედველობის კიდევ უფრო დახვეწა, განვითარება და დღეს არსებული ზედამხედველობის პრაქტიკის გაუმჯობესება და საერთაშორისო სტანდარტებთან უფრო მეტად მიახლოება წარმოადგენს.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შემდეგი სახის მოკლე დასკვნის გაკეთება არის შესაძლებელი:

ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე პირობებში ბანკის რესურსების ფორმირების პრობლემას პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება. ასეთი მდგომარეობა იმითაც არის გამოწვეული, რომ ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლით, სახელმწიფოს მხრიდან საბანკო საქმეზე მონოპოლიის ლიკვიდაციით, ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბებით საბანკო რესურსების თავისებურებებმაც არსებითი ცვლილებები განიცადეს.

საკრედიტო რესურსების ბაზართან ერთად ფასიანი ქაღალდების ბაზარიც იწყებს ფუნქციონირებას, სადაც ბანკები უკვე საკუთარი რესურსების გამყიდველებად ან სახელმწიფო კორპორაციული ფასიანი ქაღალდების მყიდველებად გამოდიან. სადაზღვევო, ფინანსური და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების არსებობა კი – ააქტიურებს საკრედიტო რესურსების ბაზარზე კონკურენტულ ბრძოლას და ამწვავებს ბანკების მიერ დროებით თავისუფალ ფულადი სახსრების აკუმულირების პრობლემას.

საწესდებო კაპიტალი (ფონდი) – ბანკის არსებობის ეკონომიკური და კომერციული საქმიანობის განხორციელების საფუძველია და იგი ბანკის, როგორც იურიდიული პირის ჩამოყალიბების სავალდებულო პირობას წარმოადგენს. საბანკო კაპიტალის ძირითადი ფუნქციებია: დაცვითი (ბუფერული) ფუნქცია, ოპერაციული (ფინანსური რესურსების ბაზარში შეღწევადობის) ფუნქცია, მარეგულირებელი (ლიკვიდურობის პრობლემებიდან დაცვის ფუნქცია).

კომერციული ბანკების რესურსები, ანუ საბანკო რესურსები თავისთავად ყველა სახსრების ერთობლიობას წარმოადგენენ, რომლებიც ბანკების განკარგულებაში იმყოფება და ისინი აქტიური ოპერაციების განხორციელებისათვის გამოიყენება. კომერციული ბანკის რესურსების ძირითად წყაროს შეადგენენ: მოზიდული სახსრები (ბანკის ყველა რესურსების 70-80%), ხოლო საკუთარი სახსრების წილზე 20-დან 30%-მდე მოდის, რაც მთლიანობაში საბანკო სისტემაში ჩამოყალიბებულ სტრუქტურას შეესაბამება.

ბანკის კაპიტალის საკმარისობის პრინციპია: საკუთარი კაპიტალის სიდიდე უნდა შეესაბამებოდეს რისკების მიხედვით შეწონილი აქტივების ჯამის სიდიდეს. ნაშრომში შემოთავაზებულია შემდეგი კოეფიციენტების გაანგარიშების ფორმულები: კაპიტალის საკმარისობის კოეფიციენტი, საბაზრო რისკის სიდიდე, ანგარიშებზე სახსრების მუდმივი ნაშთების, ფულადი სახსრების შენახვის საშუალო ვადის და სახსრების ანგარიშებზე დალექვის დონის კოეფიციენტები.

საკმაოდ დეტალურად არის განხილული საერთაშორისო საფინანსო

ორგანოებში საბანკო კაპიტალის შეფასების და კაპიტალის საკმარისობის საერთო კრიტერიუმების შემუშავებაში ბაზელის კომიტეტის ეგიდით ჩამოყალიბებული ზედამხედველობის პრინციპები: ბაზელი I, ბაზელი II და ბაზელი III, რაც საბოლოო ჯამში საერთაშორისო საბანკო სექტორისათვის რეალური ეკონომიკის მსოფლიო ფინანსური კრიზისის ზეგავლენიდან ეტაპობრივად გამოსვლის, კაპიტალური დაბანდების გლობალური დისბალანსის ტენდენციებისა და ფინანსური კრიზისის შედეგების შემცირების გაანალიზებიდან გამომდინარეობს და არსებული ხარვეზების აღმოფხვრისაკენ არის მიმართული.

დადასტურებულია, რომ ბაზელი III – არის წინა შესაბამისი დადგენილებების (ბაზელი I და II) არა ჩამოცვლებელი, არამედ შემავსებელი ელემენტების მომცველი გადაწყვეტილება, იგი ბანკებისა და საბანკო სექტორის გაძლიერებისაკენ არის მიმართული. იგი ამარტივებს და აძლიერებს ბანკის კაპიტალის საკმარისობის კოეფიციენტის მნიშვნელობას და მისი დანერგვა საკმაოდ რთულ ამოცანად არის მიჩნეული, ვინაიდან იგი მსოფლიოში დიდი მოცულობის დამატებითი პირველადი კაპიტალის მოკლევადიანი ლიკვიდობისა და გრძელვადიანი დაფინანსების უზრუნველყოფას საჭიროებს (საუბარია ტრილიონობით ევროზე), რაც საბოლოო ჯამში მნიშვნელოვან გავლენას იქონიებს მსოფლიოს ქვეყნების, მათ შორის საქართველოს საბანკო სექტორში დღეს არსებული ბიზნესის მოდელზე.

ГИОРГИЙ ЦААВА **ДАВИД ЦААВА**

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСОВ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА И УТВЕРЖДЕНИЯ НОВЫХ НАДЗОРНЫХ ПРИНЦИПОВ В БАНКОВСКОМ РЕГУЛИРОВАНИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ОЦЕНКИ КАПИТАЛА

Р е з ю м е

В статье подчеркивается, что коммерческие банки, как и другие субъекты хозяйственных отношений, для обеспечения своей коммерческой и хозяйственной деятельности должны располагать определённой суммой денежных средств, т.е. ресурсами. В современных условиях развития экономики проблема формирования ресурсов имеет первостепенное значение.

Особое внимание обращено на то, что ресурсы коммерческих банков, или банковские ресурсы, представляют собой совокупность всех средств, имеющихся в распоряжении банков и используемых для осуществления активных операций. Структура собственного капитала коммерческого банка показывает, что его основную часть составляют: уставной капитал, эмиссионный доход и резервный капитал.

Основным источником ресурсов коммерческого банка является привлечённые средства (около 70-80%) всех банковских ресурсов, а на долю собственных средств банка приходится от 20 до 30%, что в целом отвечает сложившейся структуре в мировой банковской практике.

В статье указывается, что проблема определения достаточности капитала банка на протяжении длительного времени является предметом научных исследований

и споров между банками и регулирующими органами. Основной принцип достаточности: размер собственного капитала должен соответствовать размеру активов с учётом степени их риска. Одна из наиболее долго использующихся показателей – это отношение капитала к сумме депозитов. Было установлено, что сумма депозитов в банке на 10% должна покрываться за счёт капитала. Позже на смену данному показателю утвердился другой показатель – отношение капитала к общим активам (приблизительно 8%).

Единое соглашение о стандарте капитала (1988 г.) и с последующим дополнением (1997 г.) Базель I предусматривало оценку капитала исходя из сопоставления величины капитала и взвешенных по риску активов. Позже (2000 г.) новая система оценки (Базель II) с учётом характера и качества её разработки в металогиическом и надзорном отношениях стала ориентиром при формировании действующей принцип оценки достаточности капитала и уже величина собственного капитала банка засчитывается как сумма основного и дополнительного капитала.

Приведены формулы расчёта: коэффициент достаточности капитала, размера рыночного риска, не-снижаемого остатка средств на счётах среднего срока хранения денежных средств и уровня оседания средств.

В статье довольно подробно рассматриваются новые надзорные принципы (Базель III), которая в рамках стран «большой двадцатки» войдёт в действие с 2013 года и поэтапно до 2019 года будет внедрено в других странах. Данный вопрос

очень актуальна и для банковского сектора Грузии, поскольку она предусматривает: пересмотр минимальных требований капитала, нужду дополнительной ликвидности, воздействие на ныне действующую бизнес – модель в банковском секторе, выработку усиленной методологии создания резервов, которая будет опираться на ожидаемую, а не на реализованные убытки, ещё более усовершенствование развития надзорных функции, улучшение ныне несуществующей практики надзора и еще более приближения к международным стандартам.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ცაავა გ. საბანკო საქმე: ლექციების კურსი (სახელმძღვანელო). – თბილისი, გ-ბა «აფხ. მეცნ. აკადემია», 2005.
2. Лаврушин О.И., Мамонова И. Д., Валенцова Н. И. Банковское дело: учебник. Москва: КНОРУС, 2009.
3. საქართველოს ეროვნული ბანკის წლიური ანგარიში – საერთაშორისო გარემო და საზედამხედველო რეფორმის ტენდენციები, 2010.
4. ბანკების ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის თავმჯდომარის მიმართვა – საბანკო ზედამხედველობის ახალი ჩარჩო – 2011 წ. 27 იანვარი.
5. BIS (2010) “Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems”, Basel committee on banking supervision Bank for International Settlements.